

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, שמשה רבינו העומד לקראת סוף חייו עומד ונואם בפני בני ישראל, ומזכיר להם שהם רצו לעבור בארץ המלך סיחון, שלא הסכים לבקשתם מאחר וה' הקשה את ליבו. נראה ברור שלא ייתכן שגרעון עונש ללא בחירה, ואם כן דנו הראשונים כיצד מנע ה' מסיחון את הבחירה לאפשר לעם ישראל לבוא בארצו. לכך הוצעו שני כיוונים:

א. **הרמב"ם** (תשובה ו, א - ג) כתב, שאכן על אף שבמצב מתוקן לכל אדם יש בחירה, במקרים קיצוניים בו אדם הרבה לחטוא, עונשו שישללו ממנו את הבחירה החופשית - ומשום כך סיחון היה מוכרח לסרב לבקשת עם ישראל לעבור בארצו. עונש זה הוא חמור ביותר, שכן אדם ללא בחירה חופשית מאבד למעשה את משמעותו כאדם (ועיין בדף לפרשת נשא שנה ב', ובהעלותך שנה ג').

ב. **רבי יוסף אלבו** (עיקרים ד, כב) חלק על הרמב"ם וסבר, שלא ייתכן מצב ללא בחירה חופשית. כדי לנמק את לשון הפסוק ממנו משמע שנמנעה מסיחון הבחירה כתב, שסביר שסיחון יפחד מעונש מה' ולכן ייתן לעם ישראל לעבור בארצו. כדי למנוע מצב שבגלל הפחד יאפשר לעבור, הקשה ה' את ליבו וכך השיב אותו למצב של אפשרות בחירה בטוב מחמת שהוא טוב. ובלשון: "וכן היה ענין סיחון, שאמר עליו הכתוב 'כי הקשה ה' את רוחו ואמץ את לבבו'. וזה לפי שסיחון נתחייב לה' כליה מחמת רשעו, אלא שהיה מתירא מפני פחד ה' להתגרות בישראל הביא ה' עצות מרחוק להסיר מליבו המורכך שקנה, מצד המופתים ששמע שנעשו לישראל, כדי להשאירו על בחירתו בלבד."

כפי שמצינת התורה, משה רבינו אמר לסיחון שלא ייקחו מארצו דבר, ואף על המים ישלמו. מפסוק זה למדו חז"ל את איסור בישולי גויים בו עסקו מספר פעמים בעבר, והשבוע נעסוק בסוגיה הקשורה לסוגיה זו, איסור סחורה במינים טמאים. לדיון זה מספר השלכות משמעותיות בהן נחלקו הפוסקים, האם מותר לגדל ולמכור חיות מחמד טמאות, האם מותר לסחור בבורסה בחברה שעוסקת בכך, ודין בעל בית מלון המיועד לגויים.

מקור הדין

האם מותר למכור חיות טמאות? רוב הראשונים וביניהם **הרמב"ם והרשב"א** (בעקבות משנה במסכת שביעית), סברו שיש בכך איסור הנלמד בגמרא בפסחים (כג ע"ב) מהפסוק 'שקץ הוא לא יאכל'. אמנם כפי שנראה להלן בהרחבה הגמרא מסייגת את האיסור ובמקרה שבטעות ניסה צייד לצוד מינים טהורים ונזדמנו לו טמאים מותרים הם במכירה, אך בעיקרון אסור למכור חיות טמאות.

רבינו יחיאל (מרדכי פסחים תקמ"ד) חלק על רוב הראשונים וכתב, שמותר למכור דבר טמא. ראייה לדבריו הביא מהגמרא בחולין (ק' ע"א) המביאה סיפור על יהודי שמכר גם חזיר במסעדה שלו (וכדי לדעת מי יהודי ורק מחופש לגוי ושאלו לתת לו חזיר, ראה אם נטל ידיים לפני הארוחה), מוכח מכאן שאין איסור למכור דבר טמא.

דאורייתא או מדרבנן

להלכה נפסק **בשולחן ערוך** ובאחרונים (יו"ד קי"ז, א) כדעת רוב הראשונים, שאכן יש איסור למכור דבר טמא, ואת ראיית רבינו יחיאל מהגמרא בחולין דחו, ששם מדובר היה ביהודי שלא הקפיד לגמרי על שמירת המצוות, או שהיה זה בשעת השמד והדחק, בה מותר היה למכור גם דברים טמאים כדי להתקיים. דנו הפוסקים, האם האיסור מדאורייתא או מדרבנן:

א. על אף שהגמרא לומדת את האיסור מפסוק, הבין **תרומת הדשן** (ס"ה) שהאיסור מדרבנן בלבד, ומשום כך במקרים של ספק יש להקל, וכן פסק **הנודע ביהודה** (יו"ד סב). נראה שהסברא לכך היא, שלרוב כאשר נתקלים בדיני דאורייתא, אין הקלות בשעת הדחק, ואילו כאן הקלו למכור מינים שהזדמנו.

ב. **התוספות** (פסחים שם ד"ה אמר) חלקו וסברו שהאיסור מדאורייתא, וכן כתב **הרא"ש** (ב"ק ז, ג). גם **המשנה למלך** (מאכלות אסורות ה, יח) פסק כך, ולכן נקט שיש איסור לסחור במומיות, כי על אף שאין איסור לסחור במינים שאיסור אכילתם מדרבנן, כיוון שלדעת חלק מהפוסקים האיסור לאכול בשר אדם מדאורייתא, יש להחמיר כמותם שהרי ספק איסור סחורה לחומרא. ובלשון:

"נשאלתי על המומי"א שמוכרים אם שפיר (= טוב) עבדי או לא. מאי דאיכא לספוקי (= שיש להסתפק) הוא, דכיוון דיש חולקים על רבינו ז"ל, וסבירא ליה דבשר מהלכי שתיים אין בו איסור תורה כלל, ולדידהו פשיטא דמותר לעשות בו סחורה. ונראה דאסור לעשות בו סחורה, וראיה ממה שכתב רבינו זה הכלל וסיים דבריו בין בספקו בין בוודאו¹."

את הקושי שלרוב לא מוצאים היתרים בשעת הדחק בדיני דאורייתא, ניתן ליישב על פי דברי **הט"ז** (יו"ד קי"ז, א) שכתב, שעל אף שמדובר באיסור דאורייתא, מכל מקום התורה השאירה לחכמים את הזכות להחליט מה כלול באיסור התורה ומה לא, כפי שיש בהלכות חול המועד, שלמספר ראשונים איסור מלאכה הינו דאורייתא, ובכל זאת חכמים יכלו לקבוע שמלאכת דבר האבד מותרת.

מינים שלא נאכלים

בנוסף להחמרתו של המשנה למלך בעניין מכירת מומיות, כפי שכתב **ערוך השולחן** ייתכן שהשלכה משמעותית לשאלה אם האיסור מדאורייתא או מדרבנן תהיה, האם מראש יש חיות ובהמות שהאיסור כלל לא נאמר לגבן. הירושלמי (שביעית ז, א) כותב, שכאשר מדובר בבעלי חיים שאינם עומדים לאכילה כגון חמור וסוס מותר למוכרם. נחלקו הראשונים כיצד להבין את דבריו:

א. **אפשרות ראשונה** להבין את דברי הירושלמי מופיעה בדברי **הרשב"א** (ג, רג) שכתב, שרק כאשר יש מין בעל חיים שלא רגילים לאוכלו כלל (כמו סוס וחמור המיועדים לעבודה) אז מותר למוכרו, אבל כאשר מדובר בבעל חיים שרגילים לאוכלו, אלא שכרגע כוונת האדם להשתמש בו לצרכי נוי, מסחר וכדומה אסור למוכרו, והעושה כך עובר על סחר בבעלי חיים טמאים.

¹ בסוגיה זו של אכילת בשר אדם, עסקנו במקום אחר (צו שנה א'). ראינו שלדעת ראשונים רבים אין איסור כלל לאכול בשר אדם, שהרי הכלל במסכת כריתות קובע שכל היוצא מדבר טמא - טמא, ואם בשר אדם היה אסור באכילה, ממילא גם חלבו היה אסור, ואילו חלב אם מותר בשתייה. הרמב"ם לעומת זאת בדעת מיעוט בראשונים סבר שיש בכך איסור דאורייתא.

מדוע שיהיה איסור אם אין כוונת האדם לאוכלו? **הרשב"א** (שם) ביאר, שהסיבה שחכמים אסרו למכור בעלי חיים טמאים, היא בגלל החשש שמא בטעות יבוא הסוחר לאוכלם. משום כך, אם מדובר במין שרגילים בעולם לאוכלו, גם אם בפועל כרגע אין כוונת הסוחר למכור לצורך זה - יש חשש שיבוא הקונה לאוכלו וגזרו על כך חכמים. ובלשונו:

"עוד ראיתי במה שכתבת דבר שאינו נראה לי, והוא שכתבת שאם אינו סוחר בדברים להעמדם ולמכרן לצורך אכילה אלא כדי לתקן בהם עורות וכיוצא בזה, הרי אלו מותרין בסחורה כזו. וזה נראה לי כשיבוש, שכל שהוא מן הדברים שמגדל אותם אדם לאכילה כחזיר ושאר המינין האסורין, אסור לעשות בהן סחורה גזרה שמא יבוא לאכול מהם."

ב. **אפשרות שנייה** להבין את דברי הירושלמי, מופיעה בתוספות (פסחים שם) בשם **רבינו תם** ובדברי **הרא"ש** (ב"ק ז, יג). הם חלקו וסברו שהאיסור מדאורייתא, משום כך פירשו שכאשר הירושלמי כותב שמותר למכור דברים שאינם עומדים לאכילה, כוונתו להתיר אלו שרגילים בדרך כלל לאוכלם שאם במכירה זו אין הכוונה למוכרם לאכילה - מותר לסחור בהם.

על בסיס תירוץ יישובו את הגמרא בבבא קמא (פב ע"ב) הכותבת, שיש איסור מיוחד לגדל חזירים בארץ ישראל. ולכאורה ממילא אסור לגדל חיות טמאות הן לצורכי אכילה והן לצורכי סחורה, אם כן מה שונה חזיר משאר החיות? אלא שבעוד ששאר החיות מותר למוכרן כאשר אין מטרת המכירה לצורכי אכילה, בחזיר יש גזירה מיוחדת וגם במקרה זה אסור.

להלכה

להלכה נחלקו הפוסקים:

א. מלשון **השולחן ערוך** (יו"ד קיז, א) עולה שפסק כדעת הרשב"א, שיש לגזור על סחורה בדברים טמאים גם כאשר מטרת המסחר אינה לצרכי אכילה. נמצא לפי שיטתו, שלמרות שמותר לסחור בסוסים וחמורים כיוון שהרגילות להשתמש בהם לצרכי עבודה, בדגי נוי ושאר עופות טמאים שרגילים לאוכלם - יש איסור לקנותם אף לצרכי נוי או הלבשה, וכן פסק להלכה **הלבוש** (שם).

ב. **הפרי חדש** (שם, ב) חלק וסבר שמעיקר הדין ההלכה כרוב הראשונים, וכאשר כוונת האדם היא לצרכי מסחר או נוי, אין איסור לקנות ולסחור במינים טמאים, וכן דחק **הש"ך** (שם, א) בלשון השולחן ערוך. כך פסקו להלכה אחרונים רבים (ואף **הרב עובדיה** למרות פסק השולחן ערוך), ומשום כך נקטו שאין איסור לקנות דג נוי טמא, כיוון שאין מטרת הקנייה לצרכי מאכל. ובלשונו:

"מותר להסתחר בקנייה ומכירה של דגי נוי טמאים, או בקוף קטן לשעשוע וכל כיוצא בזה, שמאחר ואינם עומדים לאכול ועשויים לנוי ושעשוע אין בזה איסור סחורה בדברים הטמאים. וכן הדין שמותר להסתחר בעופות קטנים המצפצפים, כמו תוכים, אף שהם אסורים באכילה."

עם כל זאת, במקרה הצורך צירפו הפוסקים גם את סברת הרשב"א. **המשנה הלכות** (ד, קו) דן האם מותר לסחור באוכל לכלבים שמעורבים בו גם דברים טמאים ונקט, שלמרות שבמקרה זה מטרת המסחר היא לצרכי אכילה, מכיוון שהחשש לפי הרשב"א הוא שמא יבוא הסוחר לאוכלו, בדבר שאינו ראוי לאכילת אדם אלא לאכילת כלב בלבד מותר לסחור בו.

גם **הרב עובדיה** צירף את סברת הרשב"א להקל, כאשר פסק בתשובה (יביע אומר יו"ד ח, יג) שמותר ליהודי לנהל בית מלון בחוץ לארץ בו יאכלו גויים מאכלים האסורים ליהודים, כיוון שבמקרה זה הוא רק שותף ברווחים ובהפסדים, ואין חשש שבעקבות כך שמנהל המלון קונה מאכלים אסורים, יבוא גם הוא לאוכלם (ועיין הערה²).

"הזדמנו"

כאמור, האחרונים סמכו על הפוסקים הסוברים שמותר לקנות דגי נוי ושאר מינים טמאים, כאשר אין כוונת הקונה או הסוחר לאוכלם. במקרים רבים, היתר זה אינו מספיק. בעלי חנויות בחוץ לארץ, לעיתים נצרכים למכור גם דברים טמאים בחנותם כדי לפנות לקהל לקוחות גדול יותר, ודנו הפוסקים האם יש מקום להקל בכך:

א. בעקבות כך שמוכרים אלו יתקשו להתפרנס ללא היתר מכירת דברים אסורים, כתב **ערוך השולחן** (יו"ד שם) שיש מקום ללמד עליהם זכות על פי ההיתר של "הזדמנו". כאמור לעיל, במקרה בו צייד צד חיות טהורות והוא גם ובדרך אגב צד חיות טמאות, פסקה הגמרא שמותר למוכרם, כיוון שהמינים הטמאים הגיעו למצודתו בדרך מקרה.

מכאן ערוך השולחן למד היתר, שכאשר יהודי מוכר גם דברים טמאים וגם דברים טהורים, נחשב הדבר כאילו הזדמנו לו דברים טהורים בטמאים, ויש מקום להקל. גם **הנודע ביהודה** (שם), כיוון שתפס שאיסור סחורה בבעלי חיים מדרבנן בלבד, כתב שיש מקום להתיר על פי אותו בסיס למכור ארנבים כאשר עיקר המכירה היא לצורך העור, והבשר נמכר כבדרך אגב:

"והנה העליתי דהסכמת כל הראשונים שהוא רק מדברי סופרים, ממילא יש לנטות להקל באיזה סברא שאפשר. ומעתה בנדון דידן, אם עיקר כוונת הסוחרים הוא רק בשביל עור הארנבת ואין כוונתם על הבשר רק מחמת שאין הצייד רוצה לטפל בהפשטו אינו רוצה למכור העור בלא הבשר, יש לדמות זה לנזדמנו דברים טמאים וטהורים."

ב. לא כל הפוסקים קיבלו היתר זה. **הרב משה פיינשטיין** (יו"ד ב, לח) כתב, שאי אפשר לדחוק ולומר שבגלל שבעל החנות מוכר גם דברים כשרים לאכילה, יהיה מותר למכור גם דברים טמאים על בסיס של "הזדמנו". אמנם הוסיף, שבמקרה בו בעל החנות מוכר רק דברים טהורים, ולעיתים מגיע קונה שמוכן לקנות טהורים רק ביחד עם טמאים, נחשב הדבר כמזדמן ויש מקום להקל.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² **ערוך השולחן** (ק"ז, כח) סבר, ששינה השלכה נוספת למחלוקת האם האיסור מדאורייתא או מדרבנן. בעבר ראינו (דברים שנה ג'), שלדעת הרמ"א כאשר האיסור מפורש בתורה, יש למחות בחוטא גם אם ידוע שלא יחזור בתשובה, ואם איסור מכירת מאכלות אסורות מדאורייתא - יש למחות, וכך נקט להלכה. **הרב עובדיה** (כף החיים שם) חלק וסבר שיש מקום להקל במקום שאין חילול ה', ולסמוך על הסוברים שהאיסור מדרבנן.

³ **מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן:** tora2338@gmail.com